

Οι αντιδικτατορικές οργανώσεις και το ζήτημα της πολιτικής βίας

Του Κώστα Σταύρου

Εισαγωγή

Η αναθεώρηση αποτελεί ένα εγγενές φαινόμενο της πολιτικής επιστήμης και της ίδιας της ιστορίας. Σε οποιαδήποτε απόπειρα να εξεταστεί το παρελθόν με τα δεδομένα του παρόντος, τίθενται νέα ερωτήματα και αναπτύσσονται νέες μέθοδοι προσέγγισης ιστορικών περιόδων και φαινομένων. Η ιστορία αποτελεί ένα ευρύ πεδίο εντός του οποίου μπορούν να αναπτυχθούν πολιτικές συγκρούσεις, αντιθέσεις αναθεωρήσεις και ανασυνθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι κοινωνικοί και πολιτικοί συσχετισμοί που αποτυπώνονται σε κάθε συγκυρία, είναι καθοριστικοί για τον τρόπο που μελετάται το παρελθόν, για τα ερωτήματα που τίθενται και για την κατεύθυνση των ιστορικών ερευνών. Ακόμη, σε πολλές ιστορικές μελέτες και έρευνες η υποκειμενικότητα του ερευνητή, οι παραλείψεις ή οι εμφάσεις σε ιδιαίτερα σημεία, η αναπόφευκτη επιλογή στρατοπέδων που προκαλείται από την επιλεκτικότητα που έχει καθένας στα ιστορικά γεγονότα, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται και κατανοείται η ιστορία σε κάθε ιστορικό παρόν.

Η εξάρθρωση και η δίκη της Επαναστατικής Οργάνωσης της 17ης Νοέμβρη το 2002, οι βίαιες επιθέσεις νέων οργανώσεων του ευρύτερου αναρχικού χώρου, τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008, αλλά και κάθε μορφή κοινωνικής διαμαρτυρίας που παίρνει έντονα συγκρουσιακά χαρακτηριστικά, αποτελούν για τις εκάστοτε πολιτικές δυνάμεις ευκαιρία για να ανοίξει ένας κύκλος συζήτησης για τα φαινόμενα πολιτικής βίας. Ένας κύκλος συζήτησης που τις περισσότερες φορές ανοίγει, για να κλείσει αμέσως μετά, μέσα από τις ιαχές των κυρίαρχων συγκροτημάτων του Τύπου, που αντί να διαφωτίσει, συσκοτίζει, αντί να ερμηνεύσει, καταδικάζει. Σήμερα, μετά και την έξαρση δράσεων από τη μεριά του ακρο-δεξιού χώρου και υπό το θεωρητικό σχήμα των δύο άκρων, επιχειρείται ένα χοντροκομμένο «τσουβάλιασμα» κάθε βίαιης μορφής διαμαρτυρίας, από την μαχητική δράση έως την τρομοκρατία και αρκετές φορές κιάλας ταυτίζοντας τον ευρύτερο αριστερό χώρο με την ακρο-δεξιά, μη διακρίνοντας μορφές, ιδεολογικές αφετηρίες, κίνητρα, την ηθική που υπακούει η καθεμιά, προκειμένου να ανασυντεθεί η πολιτική εκπροσώπηση με βάση νέους πόλους, όπως το συνταγματικό ή το δημοκρατικό τόξο πολιτικών δυνάμεων. Η δημόσια συζήτηση, έτσι όπως διεξάγεται και με τις πολιτικές σκοπιμότητες που πιθανότατα εξυπηρετεί, αρνείται να αναγνωρίσει την πολιτική διάσταση του φαινομένου των βίαιων μορφών πολιτικής δράσης, προκειμένου μέσα από τη νομική του απο-πολιτικοποίηση, ο κρατικός μηχανισμός, που πάσχει από την εγγενή σε κάθε εξουσία τάση προς τον ολοκληρωτισμό,¹ να θέσει τις βάσεις για την επανίδρυση της δημοκρατίας σε αυταρχικότερο πλαίσιο.

Οι βίαιες μορφές δράσης εντός ενός κύκλου διαμαρτυρίας, δεν αποτέλεσαν πάντα ένα περιθωριακό πολιτικό φαινόμενο ή ένα ερώτημα που ταλαιπώρησε μερικούς δεκάδες ατομικούς δρώντες. Τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, αποτελούσε ένα ενεργό ερώτημα για μεγάλο τμήμα των δυνάμεων της αριστεράς. Η επίδραση του γαλλικού Μάη, το φοιτητικό κίνημα στη Γερμανία, το φοιτητικό και εργατικό κίνημα στην Ιταλία, οι επεμβάσεις των Η.Π.Α. στις λεγόμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου και τα αντάρτικα στη Λατινική Αμερική άνοιξαν ένα ευρύ πλαίσιο συζήτησης για το ζήτημα του ένοπλου αγώνα. Από την άλλη, δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη μέσα από τα κινήματα μαζικές ένοπλες

οργανώσεις, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τις Ερυθρές Ταξιαρχίες, για τις οποίες πάνω από τέσσερις χιλιάδες άτομα πέρασαν από τις φυλακές, και πάνω από χίλια πεντακόσια συμμετείχαν ή είχαν εμπλακεί στη δράση τους.² Κατά την περίοδο του αντιδικτατορικού κινήματος στην Ελλάδα, το σύνολο της ελληνικής αριστεράς και όχι μόνο, αντιμετώπισε το δίλημμα της ανάληψης ένοπλης δράσης ή έστω δυναμικών μορφών αντίστασης, όπως ονομάστηκαν.

Στόχος αυτής της εργασίας που απαιτεί συγκεκριμένη έκταση και χρονικότητες- δεν είναι η συνολική ανάδειξη του φαινομένου της αριστερής ένοπλης δράσης συνολικά, των ιδεολογικών της καταβολών και της ηθικής που τη διέπει. . Αντίθετα, στόχο έχει να αναδείξει τη δράση των ατομικών και συλλογικών δρώντων σε σχέση με την πολιτική βία και τις διαστάσεις που αυτή πήρε εντός ενός συγκεκριμένου ιστορικού πλαισίου, στα πρώτα, δηλαδή, χρόνια της στρατιωτικής δικτατορίας 1967-74, μέσα από μαρτυρίες των πρωταγωνιστών, έντυπες εκδόσεις και μελέτες νεώτερων ερευνητών. Αποτελεί μια προσπάθεια, να αναδείξει ένα λιγότερο αναγνωρισμένο κοινωνικά, αλλά όχι και ιστορικά, φαινόμενο σε αντίθεση τουλάχιστον με τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν λίγα χρόνια αργότερα με το μαζικό φοιτητικό κίνημα και την εξέγερση του Πολυτεχνείου. Στόχος, επομένως, είναι να ερευνησει τον τρόπο με τον οποίο τα συλλογικά υποκείμενα της περιόδου αντιμετώπιζαν την πολιτική της βίαιης σύγκρουσης με το καθεστώς των συνταγματαρχών, τα κίνητρα και τις δράσεις που απορρέανε από αυτή την επιλογή, όπως και τα αποτελέσματά της.

Μια αναγκαία Αναδρομή

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 21ης Απριλίου του 1967 με άρματα μάχης να κινούνται προς τα μεγάλα αστικά κέντρα ολόκληρης της χώρας, εκδηλώνεται στρατιωτικό πραξικόπημα, κηρύσσοντας τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, με την εφαρμογή του νατοϊκού στρατιωτικού σχεδίου «Προμηθείς», που αρχικό στόχο είχε την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού κινδύνου από τα βόρεια σύνορα. Μέσα σε λίγες μόνο ώρες εφαρμόζεται στρατιωτικός νόμος, το Κοινοβούλιο διαλύεται και ασκείται προληπτική λογοκρισία στον Τύπο. Παράλληλα, αναστέλλονται όλα τα σχετικά άρθρα του Συντάγματος του 1952 σχετικά με την ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης, όπως και οι δημόσιες συναθροίσεις και συγκεντρώσεις άνω των πέντε ατόμων. Κάθε πολιτική διαδικασία διακόπτεται, ενώ το πέπλο της έντονης αστυνόμευσης «τυλίγεται» γύρω από κάθε μορφή κοινωνικής ζωής. Το πραξικόπημα του 1967 αποτέλεσε την κορύφωση του πολιτικού δράματος που εκτυλίχθηκε στο δημόσιο βίο σε όλη τη δεκαετία του 1960. Οι έντονες πολιτικές συγκρούσεις, ο αντιδραστικός ρόλος του Στέμματος με ωμές παρεμβάσεις στην πολιτική ζωή, οι κοινωνικές ταραχές, η εκρηκτική άνοδος της Αριστεράς και η πιθανή νίκη της Ένωσης Κέντρου στις προγραμματισμένες εκλογές που είχαν οριστεί για την 28η Μαΐου 1967, μαζί με άλλους σημαντικούς παράγοντες, ενεργοποίησαν κύκλους αξιωματικών του στρατού σε μεσαίες βαθμίδες, διευκολύνοντάς τους να κηρύξουν τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Οι μεταρρυθμίσεις που είχε αναγγείλει η Ένωση Κέντρου σε συνδυασμό με τον κίνδυνο διαμόρφωσης πλειοψηφικής κυβέρνησης από πολιτικές δυνάμεις εκτός της δεξιάς παράταξης, προκάλεσε ασφυξία σε όλες εκείνες τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις που είχαν ως προπύργιο για την εύρυθμη αναπαραγωγή τους τη μετεμφυλιακή, κρατική δομή εξουσίας. Το πραξικόπημα ωρίμασε εντός των παραπάνω συνθηκών.

Από τις πρώτες μέρες δημιουργήθηκε ένα ιδιαίτερα ασφυκτικό πλαίσιο για οποιαδήποτε

κοινωνική δράση, περίπου οχτώ χιλιάδες άτομα εκτοπίστηκαν, εκατοντάδες σύλλογοι και λέσχες έκλεισαν, ενώ οι μηχανισμοί της αστυνομίας και της ασφάλειας απέκτησαν σταθερή παρουσία σε κάθε κοινωνικό χώρο. Το στρατιωτικό πραξικόπημα έπιασε απροετοίμαστη την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου, όπως και την ηγεσία της Αριστεράς. Παρόλο που το ενδεχόμενο στρατιωτικού πραξικοπήματος μετά την πολιτική ρωγή και την ανοικτή κρίση που προέκυψε από τα Ιουλιανά, υπήρχε σε μεγάλο βαθμό στη δημόσια συζήτηση, υποτιμήθηκε από την ηγεσία της Αριστεράς. Η στάση της ηγεσίας της Ε.Δ.Α. σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, παρά τις μεγάλες πολιτικές ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν, δεν κατάφερε να ξεφύγει από το μετα-τραυματικό σοκ της ήττας του εμφυλίου και της μετεμφυλιακής κρατικής καταστολής. Η πολιτική της χαρακτηριζόταν από νομικισμό και ηττοπάθεια, προσβλέποντας, ειδικά μετά την κρίση του Ιουλίου του 1965, σε επίλυση των τεράστιων πολιτικών και κοινωνικών αντιθέσεων μέσα από συνεννοήσεις κορυφής εντός του κοινοβουλευτικού πλαισίου. Η πολιτική της διαρκούς διεύρυνσης των συμμαχιών στην κορυφή με στόχο την απομόνωση των αντιδραστικών στοιχείων, δε δημιούργησε προϋποθέσεις για ενότητα στη βάση με τις κοινωνικές δυνάμεις που κινητοποιήθηκαν κατά την περίοδο των Ιουλιανών, με αποτέλεσμα η ηγεσία της Ε.Δ.Α. να σύρεται σε πιο συντηρητικές θέσεις.³ Η απελευθέρωση κοινωνικών δυνάμεων κατά τα Ιουλιανά και η πρωτόγνωρη δυναμική που αναπτύχθηκε μέσα από την αυθόρμητη κίνηση των μαζών, δεν αξιοποιήθηκε από την Ε.Δ.Α., για να διαμορφώσουν οι δυνάμεις της Αριστεράς τις εξελίξεις. Αντίθετα, τη πρωτοκαθεδρία στους άμεσους στόχους πήρε η εκλογική προετοιμασία με αποτέλεσμα τον εφησυχασμό του κομματικού μηχανισμού και την απόσυρση των μαζών από το προσκήνιο, δίνοντας χώρο για την επερχόμενη εκτροπή.

Η επιβολή του στρατιωτικού πραξικοπήματος δεν αντιμετωπίστηκε άμεσα με τη μορφή ξεσηκωμού από την κοινωνική πλειοψηφία. Το καθεστώς έδειξε ανθεκτικό τις πρώτες μέρες, τόσο εξαιτίας του σοκ που προκλήθηκε στο κοινωνικό σώμα, όσο και της παθητικής στάσης του τελευταίου χωρίς αυτό να σημαίνει συναίνεση ή πολιτική υποστήριξη. Μια ακόμη πιθανή αιτία για την απουσία γενικευμένων αντιδράσεων είναι «η αδυναμία των αντιστασιακών οργανώσεων να προβάλλουν πειστική εναλλακτική πρόταση και δόκιμους τρόπους δράσης», όπως και το έλλειμμα αξιοπιστίας για τον προδικτατορικό πολιτικό κόσμο στο βαθμό που δεν απέτρεψε το πραξικόπημα.⁴

Παρόλα τα παραπάνω, η εμφάνιση και η προσπάθεια συντονισμού των πρώτων αντιστασιακών οργανώσεων προκύπτει αμέσως μετά την εκδήλωση του πραξικοπήματος. Σύμφωνα με τον Γ. Νοταρά, την περίοδο Απριλίου-Αυγούστου 1967, έχουν καταγραφεί αρκετές οργανώσεις με αντικαθεστωτική δράση, ενώ έχουν πραγματοποιηθεί και οι πρώτες συλλήψεις και καταδίκες. Αυτή η διαπίστωση εξηγεί ότι οι οργανώσεις αυτές «είναι προϊόντα ή μεταλλαγές προϋπαρχόντων οργανισμών». Επομένως, η δράση τους, το δυναμικό τους και τα εργαλεία τους δεν προέκυψαν μέσα από τη νέα δυναμική της κατάστασης, αλλά αποτελούν «οιονεί συνέχεια του παρελθόντος, άρα υπακούουν και στη δυναμική του».⁵

Στη δεκαετία του 1960, το μετεμφυλιακό κράτος με τα ακρωτηριασμένα πολιτικά δικαιώματα διατηρείται, παρά τη συγκρατημένη και ήπια φιλελευθεροποίηση των κυβερνήσεων του Γ. Παπανδρέου. Η προσπάθεια ανασύνταξης του εαμικού μπλοκ που προηγήθηκε και εκφράστηκε ως ένα βαθμό από την Ε.Δ.Α. (παρά τις δυσκολίες στην ημι-παράνομη κατάσταση στην οποία βρισκόταν), συνοδεύτηκε από τους αγώνες για την αυτοδιάθεση της Κύπρου⁶ και το ζήτημα της παιδείας. Οι τρεις αυτοί παράγοντες θα συμβάλουν στην αναδιοργάνωση του λαϊκού μπλοκ και θα αποτελέσουν το σημείο

μετάβασης για την κατακόρυφη άνοδο των κοινωνικών αγώνων τη δεκαετία του 1960. Η (επαν-)εμφάνιση νέων μαχητικών προλεταριακών υποκειμένων όπως οι οικοδόμοι και οι μεταλλεργάτες σε συνδυασμό με τις μαζικές απεργίες του εργατικού κινήματος, όπως και η ενδυνάμωση του κινήματος της νεολαίας για το 1-1-4 και το 15%, θα συμβάλουν στην κατακόρυφη πολιτικοποίηση που θα οδηγήσει στην «επαναστατική κατάσταση» των Ιουλιανών.⁷ Η δεκαετία του 1960 ήταν μια δεκαετία που σηματοδεύτηκε από πολιτικές ταραχές και αυξανόμενη κοινωνική δυσαρέσκεια. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις εμπλούτισαν τα εκπαιδευτικά αιτήματα με τα κεντρικά πολιτικά αιτήματα του γενικότερου εκδημοκρατισμού, ενώ οργανώσεις με μαζική συμμετοχή όπως ο Σύνδεσμος Νέων για τον Πυρηνικό Αφοπλισμό «Μπέρτραντ Ράσελ» έδειξαν αφενός την αυξανόμενη τάση της νεολαίας για πολιτική συμμετοχή και αφετέρου τη δημιουργία πολιτικών χώρων, πέραν από τις δοσμένες πολιτικές οργανώσεις της περιόδου, προκειμένου να εκφραστεί η τάση αυτή.

Η Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη και αργότερα Νεολαία Λαμπράκη, μέσα σε δύσκολες συνθήκες προσπάθησε να εφαρμόσει μια πολιτική μαζών, συνδέοντας την πολιτική με τον πολιτισμό και την κουλτούρα, μέσα από λέσχες και κατόρθωσε να αποκτήσει σημαντικά κοινωνικά ερείσματα. Τον Απρίλιο του 1967 είχε φτάσει τα τριάντα εφτά χιλιάδες μέλη και μπορούσε να κινητοποιήσει μέχρι και εκατό χιλιάδες άτομα.⁸ Η «χαλαρή» εσωτερική της δομή της επέτρεψε να κινείται πιο ευέλικτα από την κομματική ορθοδοξία και αργότερα να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για τη ρήξη με την επίσημη γραμμή του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το κίνημα των Λαμπράκηδων, δημιούργησε μια νέα γενιά που βγήκε μπροστά στις μεγάλες κινητοποιήσεις της περιόδου, και έκανε την πολιτική συμμετοχή των φοιτητών να μοιάζει ως προαπαιτούμενο σε όλο τον κύκλο διαμαρτυρίας που ξεκίνησε από τις αρχές της δεκαετίας μέχρι και το πραξικόπημα. Στο κοινωνικό φαντασιακό διαμορφώθηκε μια εικόνα νεανικών αγώνων που θα διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στο αντιδικτατορικό κίνημα.⁹

Τα πρωτοποριακά στοιχεία του κινήματος των Λαμπράκηδων εξαφανίστηκαν, όταν η οργάνωση έχασε την αυτονομία της, μέσα από τη συγχώνευσή της με τη Νεολαία της Ε.Δ.Α. το 1964. Το αποφασιστικό σημείο, όμως, για την αποδυνάμωσή της ήταν τα Ιουλιανά, όπου η κρίση που ξέσπασε γέννησε και την αποστοίχιση σημαντικού μέρους του μαχητικού κινήματος, από το πολιτικό προσωπικό της εποχής, επομένως και από τις δυνάμεις της Αριστεράς.¹⁰ Με το πρόγραμμα των «πέντε σημείων»¹¹ που διατύπωσε η Ε.Δ.Α., παρά την κοινωνική δυναμική και το λαϊκό αίτημα για Δημοψήφισμα, πρότεινε ουσιαστικά την αμνήστευση της Μοναρχίας, μη θέτοντας, δηλαδή, «πολιτειακό ζήτημα», σε μια προσπάθεια εξόδου από την κρίση «από τα πάνω» και με κοινοβουλευτικές συνεννοήσεις. Το σχέδιο της Ε.Δ.Α., το οποίο σε μεγάλο βαθμό, εκπονήθηκε με κύριο στόχο την αποφυγή του στρατιωτικού πραξικοπήματος και την επιθυμία για επιστροφή στην προ του Ιουλίου πολιτική κατάσταση την έφερε κόντρα στις διαθέσεις των μαζών, ενώ εκ του αποτελέσματος απέτυχε ολοκληρωτικά. Από την άλλη, η γραμμή της εξόριστης ηγεσίας του ΚΚΕ, ήταν εξαιρετικά αντιφατική, αλλά στην ίδια κατεύθυνση με την ηγεσία της Ε.Δ.Α. στο εσωτερικό εμμένοντας στον νομικισμό. Έθεσε ως κύριο ζήτημα τη νομιμοποίηση του Κομμουνιστικού Κόμματος, χωρίς να διαφωνεί σημαντικά με τα «πέντε σημεία», τη συνεργασία με τις αστικές δυνάμεις και το συμβιβασμό με το Παλάτι. Αντιμετώπισε το ζήτημα της νομιμοποίησής του όχι ως προϊόν της κοινωνικής σύγκρουσης απέναντι στο καθεστώς της μετεμφυλιακής κρατικής δομής, οργανικό στοιχείο του οποίου ήταν ο αντικομμουνισμός και η καταστολή, αλλά ως προϊόν αναμονής και συμφωνίας στο ανώτερο πολιτικό επίπεδο.¹²

Η στάση της Ε.Δ.Α., δημιούργησε μεγάλες προστριβές στο εσωτερικό της και προκάλεσε

«φυγόκεντρες τάσεις». Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η συγκρότηση μιας αρκετά συμπαγούς ομάδας γκεβαριστών στο εσωτερικό της 50-60 ατόμων,¹³ που αμφισβητούσαν ανοιχτά τη στάση της ηγεσίας μέσα από προκηρύξεις και επηρεάστηκαν βαθιά από τη θεωρία των εστιών έτσι όπως εφαρμόστηκε κατά την κουβανέζικη επανάσταση και τα ένοπλα αντάρτικα κινήματα της Λ. Αμερικής.¹⁴ Την ίδια περίοδο άρχισαν να εμφανίζονται εντονότερα μαοϊκές και τροτσκιστικές οργανώσεις, που είχαν στόχο την αναζωπύρωση του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Ήταν η περίοδος που μεγάλο τμήμα της πολιτικοποιημένης αριστερής νεολαίας αμφισβητούσε το γραφειοκρατικοποιημένο μοντέλο της Ε.Σ.Σ.Δ., ασκούσε κριτική στο ρεβιζιονισμό του Ν. Χρουστσόφ και εμπνεόταν από τις επαναστάσεις στις αποικίες που αμφισβητούσαν την παντοδυναμία του ιμπεριαλισμού. Η Κορέα, το Βιετνάμ, η Κούβα, η Αλγερία γίνανε τα νέα σύμβολα του αντι-ιμπεριαλιστικού κινήματος. Μετά το θάνατο του Σ. Πέτρουλα οι ομάδες αυτές, άρχισαν να θέτουν το ζήτημα του ένοπλου πιο έντονα σε διακηρυκτικό επίπεδο, αλλά μέχρι και το τέλος των συγκρούσεων των Ιουλιανών και παρά τις δυναμικές συγκρούσεις με τις αστυνομικές δυνάμεις, δεν υπήρξαν πράξεις επαναστατικής βίας, όπως τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών. Ο Στ. Κατσαρός αφηγείται ότι από το 1966 και μετά υπήρχε προσπάθεια συντονισμού των μικρών συνωμοτικών πυρήνων με στόχο να δημιουργήσουν την «ένοπλη πρωτοπορία του μαζικού κινήματος». Για τον λόγο αυτό συγκροτήθηκαν ομάδες εργασίας με στόχο να μελετήσουν τα ένοπλα κινήματα και τα άμεσα πρακτικά ζητήματα της ένοπλης δράσης, όπως επαφές με οργανώσεις, στρατιωτικό υλικό κ.ά.¹⁵

Αν και η ημερομηνία γέννησης των ένοπλων οργανώσεων στην Ελλάδα μετά την περίοδο του εμφυλίου θεωρείται η μέρα επιβολής της στρατιωτικής δικτατορίας, η πραγματική γέννηση αυτών έγινε δύο χρόνια νωρίτερα, μέσα από την ατμόσφαιρα των οδοφραγμάτων και των συγκρούσεων του 1965.

Το ζήτημα της πολιτικής βίας, επομένως δε θα πρέπει να αναλυθεί ως ψυχολογικό φαινόμενο, αλλά ως βαθιά πολιτικό, εξετάζοντας τις συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται, τη φύση του καθεστώτος στο οποίο αντιστέκονται οι ατομικοί και συλλογικοί δρώντες και τις πολιτικές ομάδες οι οποίες επιλέγουν βίαια ρεπερτόρια δράσης.¹⁶ Ακόμη, για το ζήτημα της πολιτικής βίας δεν μπορεί να υπάρξει ένας ξεκάθαρος ορισμός στο βαθμό που αποτελεί σχεσιακό φαινόμενο, πλαισιώνεται από διαφορετικές έννοιες και σχετίζεται με διαφορετικά ιστορικά πλαίσια, κίνητρα, δρώντες, οργανωτικές δομές και τρόπους δράσης. Επομένως, δε γίνεται να εξεταστεί ως ενιαίο φαινόμενο ιστορικά, αλλά μόνο τοποθετημένο εντός του ιστορικού πλαισίου στο οποίο εκτυλίσσεται. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, η χρήση βίαιων μέσων αντιπαράθεσης με το καθεστώς στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν προέκυπτε ως αποτέλεσμα μιας γενικής ιδεολογικοπολιτικής πλατφόρμας, που είχε την ένοπλη δράση στον πυρήνα της ανάλυσης της, αλλά κυρίως ως ειδική μορφή δράσης απέναντι στο αυταρχισμό του δικτατορικού καθεστώτος. Σε αυτή την ειδική μορφή πολιτικής δράσης προσχώρησαν διάφορες οργανώσεις πέραν των στενών ορίων της Αριστεράς. Οργανώσεις που αρχικά αποκήρυτταν τα βίαια μέσα στο ρεπερτόριο δράσης τους, αλλά αργότερα τα αποδέχτηκαν. Επιπλέον, άλλες οργανώσεις συνδύαζαν βίαια με μη βίαια ρεπερτόρια δράσης, ενώ άλλες ομάδες καθορίστηκαν και ριζοσπαστικοποιήθηκαν περεταίρω από την ένοπλη αντιπαράθεση με το καθεστώς και αντιμετώπισαν τη βία όχι μόνο ως μέσο για την ανατροπή της δικτατορίας, αλλά ως μέσο για την ανατροπή συνολικά του καπιταλιστικού συστήματος εξουσίας.¹⁷

Οργανώσεις της Αντιδικτατορικής Αντίστασης

Σκοπός αυτής της ενότητας δεν είναι να καταγράψει το σύνολο των αντιστασιακών οργανώσεων, που δραστηριοποιήθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας, αλλά να αναλύσει τη σχέση που ανέπτυξαν οι μεγαλύτερες και ίσως πιο δραστήριες οργανώσεις και ομαδοποιήσεις της περιόδου με το φαινόμενο της πολιτικής βίας. Αμέσως μετά το πραξικόπημα, έγιναν οι πρώτες προσπάθειες να συγκροτηθούν αντιστασιακές οργανώσεις. Παρά τις συλλήψεις, σημαντικό μέρος των μελών των προδικτατορικών πολιτικών οργανώσεων περνάει στην παρανομία, συγκροτεί πυρήνες και γίνονται προσπάθειες συντονισμού. Παρά τις επικλήσεις για ενότητα των αντιστασιακών οργανώσεων κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας, οι προσπάθειες αυτές πέφτουν στο κενό. Η παράνομη δράση αναγκαστικά ωθούσε σε επιπλέον διασπάσεις, ενώ το οριστικό ρήγμα ανάμεσα στην εξόριστη ηγεσία του Κ.Κ.Ε. και το Γραφείο Εσωτερικού το Φεβρουάριο του 1968 επέτεινε τον πολυκερματισμό.¹⁸

Η πιο δραστήρια περίοδος δράσης των ένοπλων οργανώσεων ήταν η διετία 1967-1969, όπου πάνω από εκατό εκρηκτικοί μηχανισμοί εξερράγησαν σε δημόσια κτίρια, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, τράπεζες, αυτοκίνητα πολιτικών αξιωματούχων και αγάλματα. Η δράση τους είχε κυρίως συμβολικό περιεχόμενο φορτισμένο ανάλογα με τις αξιακές πλαισιώσεις και τις πολιτικές αναλύσεις των οργανώσεων σε σχέση με το καθεστώς. Η δράση τους ήταν ιδιαίτερα προσεκτική, ώστε να μην υπάρξουν απώλειες ανθρώπινων ζώων και πέρα από συγκεκριμένες περιπτώσεις το κατάφεραν. Η απουσία, όμως, μαζικού κινήματος, η ασφυκτική παρακολούθηση από τις αρχές, και λάθη στη συνωμοτική και παράνομη δράση, οδήγησαν στην εξάρθρωση των οργανώσεων αυτών, που πολλά μέλη τους καταδικάστηκαν σε πολλά χρόνια φυλάκισης ακόμα και σε ισόβια.¹⁹

Η μεγαλύτερη παράνομη οργάνωση της Αριστεράς ήταν το Πανελλήνιο Αντιδικτατορικό Μέτωπο (ΠΑΜ). Το ΠΑΜ ήταν το άμεσο παρακλάδι της Ε.Δ.Α. και του Κομμουνιστικού Κόμματος, τυπώνοντας την εφημερίδα «Μαχητής», που παρείχε πληροφόρηση για τις αντιστασιακές ενέργειες. Το ζήτημα της βίαιης δράσης απέναντι στη δικτατορία ταλαιπώρησε αρκετά τα μέλη του και προκάλεσε θυελλώδεις συζητήσεις για την αποτελεσματικότητα των βίαιων μέσων αντίστασης. Αξιοποίησε την τακτική αυτή σε περιορισμένο βαθμό και για μικρό χρονικό διάστημα, αλλά την εγκατέλειψε οριστικά όταν το ηγετικό του στέλεχος Α. Μπριλλάκης κατηγορήθηκε για τον θάνατο περαστικού από την ενεργοποίηση εκρηκτικού μηχανισμού.²⁰ Από τη διάσπαση κι έπειτα, το Κομμουνιστικό Κόμμα διαφώνησε πλήρως με τις πράξεις «δυναμικής αντίστασης», ενώ και το Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού τοποθετήθηκε κατά της «ατομικής τρομοκρατίας» και των βίαιων ενεργειών ως μη αποδεκτά μέσα για την πάλη με το καθεστώς. Ένα χρόνο αργότερα, αναθεώρησε την πολιτική του γραμμή και αναδείκνυε την ανάγκη για «ατομική και συλλογική αντίσταση, μαχητική και καθημερινή», πλειοδοτώντας ένα συνδυασμό βίαιου και μη βίαιου ρεπερτορίου δράσης.²¹

Οι Δημοκρατικές Επιτροπές Αντίστασης (ΔΕΑ) ήταν μικροί τροτσκιστικοί πυρήνες, που είχαν συγκροτηθεί από το Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα Ελλάδας, ήταν τμήμα της Δ' Διεθνούς και προσπάθησαν να καλύψουν τον κενό χώρο δράσης που άφηνε η υπόλοιπη Αριστερά. Η πυραμοειδής μορφή αυτών των οργανώσεων, χωρίς ορισμένη ηγεσία και με την ευελιξία των μικρών πυρήνων δράσης, ανταποκρίνονταν στους συνωμοτικούς κανόνες, ενώ με τις ελάχιστες πληροφορίες που διοχετεύονταν στα μέλη η οργάνωση προστατευόταν από τις ανακρίσεις. Μέλη των ΔΕΑ συνελήφθησαν σχεδόν αμέσως, το Σεπτέμβριο του 1967 και μέλη της αποδείχτηκε ότι είχαν κάνει βομβιστικές επιθέσεις.²² Σύμφωνα με τον Γ. Γλυνό, μέλος των ΔΕΑ, η συσσωρευμένη εμπειρία από την οργανωμένη πάλη στην Αριστερά τούς έκανε να κατανοήσουν ότι η ένοπλη δράση δεν ήταν ικανή να

ανατρέψει κυβερνήσεις και να ανατρέψει τις δομές εξουσίας. Μπορούσε, όμως, σε συνδυασμό με άλλες μη βίαιες δράσεις να συμβάλει στην ανασύνταξη των δυνάμεων, στη λαϊκή αφύπνιση και να λειτουργήσει συμπληρωματικά στο μαζικό κίνημα. Η «δυναμική δράση», κατά κάποιο τρόπο, μπορούσε να σπάσει τη σιωπή που προκαλούσε ο φόβος και να κάνει «ορατή» την αντίσταση απέναντι στο καθεστώς.²³

Η Σπουδαστική Πάλη ή Λαϊκή Πάλη (ΛΠ), όπως μετονομάστηκε αργότερα, ήταν μια τροτσκιστική οργάνωση από τη Θεσσαλονίκη, που ξεκίνησε μοιράζοντας προκηρύξεις, αναρτώντας πανό με αντιχουντικά συνθήματα από τις ταρατσες κεντρικών κτιρίων και στη συνέχεια τάχθηκε ανοιχτά με την ένοπλη αντίσταση κατά της δικτατορίας. Ο Τ. Μυταφίδης επισημαίνει ότι από την αρχή είχαν κάνει σαφή την προσήλωσή τους στην επανάσταση, την ανατροπή του καθεστώτος και την εγκαθίδρυση «εργατικής δημοκρατίας». Και αυτό το πολιτικό σχέδιο προσπάθησαν να το κάνουν πράξη μέσα από την ένοπλη δράση και τους εκρηκτικούς μηχανισμούς.²⁴ Σε μια άλλη συνέντευξη προσπαθώντας να περιγράψει την αίσθηση απομόνωσης και ασφυξίας, που οδήγησε τα μέλη της Λαϊκής Πάλης στις επιθετικές ενέργειες του 1969, επισημαίνει τις αντοχές της δικτατορίας, όπως και το φόβο που είχε προκαλέσει στο κοινωνικό σώμα και που έπρεπε να «σπάσει».²⁵ Ένα άλλο μέλος της Λαϊκής Πάλης, ο Τ. Δαρβέρης, στο μυθιστόρημά του περιγράφει κι αυτός τους λόγους που τον οδήγησαν στην ένοπλη πάλη. Περιγράφει την απογοήτευσή του από την παθητικότητα της κοινωνίας απέναντι στο καθεστώς και τη διατήρηση μιας καθημερινότητας που δεν είχε αλλάξει παρά τη δικτατορία. Το κίνητρο της δράσης του έμοιαζε να είναι προσωπικό, ένα αίσθημα ντροπής για την κοινωνική απάθεια και η αναζήτηση της πολιτικής του αξιοπρέπειας.²⁶ Ο Στ. Κατσαρός, επίσης μέλος της Λαϊκής Πάλης, περιγράφει τις δυσκολίες της ένοπλης αναμέτρησης παρά τη ρητορική της ευκολία. Αν και εκπαιδευμένος στη χρήση όπλων και δυναμίτη στην Κούβα και επηρεασμένος από τον γκεβαρικό βολонταρισμό δύσκολα μπορούσε να πυροβολήσει ακόμα και τους «εύκολους στόχους», δηλαδή τους χαφιέδες. Γιατί «ο επαναστάτης, για να φτάσει να χτυπήσει έναν άνθρωπο, πρέπει να χάσει ο ίδιος ένα μέρος από την ανθρωπιά του. Αλλά τότε δεν υπήρχε συνέχεια. Από νομοταγείς πολίτες μιας –αντιδραστικής, έστω- κοινοβουλευτικής δημοκρατίας κληθήκαμε από τη μια στιγμή στην άλλη να μεταβληθούμε σε εκτελεστές».²⁷ Τα μέλη της Λαϊκής Πάλης διέφυγαν της σύλληψης για δύο χρόνια και κατάφεραν μέσα σε αυτά να ισχυροποιηθούν. Συνελήφθησαν την άνοιξη του 1969, όταν προσπάθησαν εφαρμόσουν ένα παράτολμο σχέδιο τοποθετώντας εκρηκτικό μηχανισμό στο περίπτερο της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης κατά την ομιλία του Παπαδόπουλου.

Η Πανελλαδική Αντιδικτατορική Οργάνωση Σπουδαστών (ΠΑΟΣ) «Ρήγας Φεραίος» ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1967 και εκδίδει τον «Θούριο». Επιδίδεται σε ενέργειες φθοράς κατά του καθεστώτος, πράξεις ορατότητας της αντίστασης και τα μέλη του παρεμβαίνουν στο μαζικό χώρο του πανεπιστημίου. Μέχρι το 1970 σημαντικός αριθμός της ηγεσίας του Ρήγα Φεραίου συνελήφθη, η πλειονότητα των οποίων ήταν πρωταγωνιστικές φυσιογνωμίες της Νεολαίας Λαμπράκη.²⁸ Ο Ρήγας Φεραίος δεν περιόρισε όμως τη δράση στη διανομή προκηρύξεων και στα συνθήματα απέναντι στη χούντα, αλλά σε διάφορα τεύχη του Θουρίου, τα πολιτικά του κείμενα διαπνέονταν από το ηρωικό πνεύμα της ηρωικής εαμικής αντίστασης, ενώ υιοθέτησε μια διεθνιστική προσέγγιση με σαφές αντικαπιταλιστικό και αντιιμπεριαλιστικό περιεχόμενο, συνδέοντας τον αντιδικτατορικό αγώνα με τους αγώνες της αμερικάνικης και της ευρωπαϊκής νεολαίας, όπως και με τα αντιαποικιακά κινήματα.²⁹ Ανάμεσα στη ριζοσπαστική αριστερή νεολαία, που παρατηρούσε τη δυναμική των κινημάτων σε όλο τον κόσμο και την παραδοσιακή αριστερά, που με την πρακτική της δεν επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στην ισορροπία του καθεστώτος και την κοινωνική απάθεια

δημιουργήθηκε ένα κενό, που ήρθε να καλύψει η οργάνωση «Άρης Ρήγας Φεραίος». Σκοπός του Άρη σύμφωνα με την ιδρυτική του διακήρυξη δεν ήταν μόνο η ανατροπή της δικτατορίας, αλλά η εγκαθίδρυση της λαϊκής εξουσίας.³⁰ Ο Γ. Ρωμαίος, μέλος του Ρήγα Φεραίου, μαζί με την πλειονότητα του Ρήγα Φεραίου αμφισβητούσε την κατεύθυνση του Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού για προσήλωση στην πολιτική δουλειά για τη συγκρότηση μαζικού κινήματος. Θέλοντας να αιτιολογήσει τη αναγκαιότητα της «δυναμικής αντίστασης», επισημαίνει τη φύση του καταπιεστικού καθεστώτος και τη στήριξη του από τον ιμπεριαλισμό καταλήγοντας πώς «όλα τα μέσα πάλης μπορεί να χρησιμοποιηθούν, ακόμα και ένοπλα μέσα». Επισημαίνει πως στόχος δεν είναι το αντάρτικο, αλλά ότι η πολιτική δουλειά στις μάζες σε συνδυασμό με την ένοπλη προπαγάνδα πρέπει να συνδυαστεί για τη δημιουργία μαζικού κινήματος.³¹ Η υπόθεση πάντως της ένοπλης αντίστασης κατέληξε σε τραγικά αποτελέσματα για την οργάνωση του Άρη Ρήγα Φεραίου, κυρίως λόγω του θανάτου δύο μελών του, της Μαρίας-Έλενας Αντζελόνι και του Γιώργου Τσιγουρή, που σκοτώθηκαν, όταν ανατινάχθηκε πρόωρα το παγιδευμένο με εκρηκτικά αυτοκίνητο, που προσπάθησαν να αφήσουν έξω από την αμερικάνικη πρεσβεία το 1970. Μετά το θάνατο των Τσιγουρή-Αντζελόνι πολλά μέλη του Άρη Ρ.Φ. οδηγήθηκαν στις φυλακές, ενώ άλλα ριζοσπαστικοποιήθηκαν αναζητώντας νέα μέσα ένοπλου αγώνα, συνεργάστηκαν με την οργάνωση Λαϊκή Επαναστατική Αντίσταση του Παρισιού. Μετά την ανατίναξη πέντε εκρηκτικών μηχανισμών σε σημεία της Αθήνας, με κοινή τους ανακοίνωση οι δύο ομάδες στοχοποίησαν τον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό και έθεσαν ως στόχο τη λαϊκή εξουσία. Η Λ.Ε.Α. τον Αύγουστο του 1972 τοποθέτησε βόμβα στην αμερικάνικη πρεσβεία για να τιμήσει τη μνήμη των δύο νεκρών του Άρη Ρ.Φ..³² Η προσήλωση των παράνομων οργανώσεων στα αμερικανικά οχήματα, κτίρια και αγάλματα, δείχνει την κοινή πεποίθηση ότι η αμερικάνικη κυβέρνηση είναι υπαίτια για τη Χούντα.

Η ένοπλη αντίσταση κατά τα πρώτα χρόνια της δικτατορίας δεν απασχόλησε μόνο τις οργανώσεις της Αριστεράς, αλλά και του Κέντρου. Οργανώσεις, δηλαδή, που είχαν ευθεία αναφορά στην προδικτατορική Ένωση Κέντρου. Η Δημοκρατική Άμυνα ήταν από την αρχή της δράσης της προσανατολισμένη στη «δυναμική αντίσταση», παρόλο που τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μελών τους δε μαρτυρούν κάτι τέτοιο.³³ Ο Γ. Νοταράς μέλος της Δ.Α. επισημαίνει ότι αυτός και τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας δε βρέθηκαν σε δίλημμα σχετικά με τη χρήση βίας. Από την αρχή ήταν σαφές ότι έπρεπε να περάσουν σε μορφές «δυναμικής αντίστασης». Από την άλλη, επισημαίνει ότι για όσους προέρχονταν από το χώρο του Κέντρου αυτή η απόφαση ήταν σχετικά πιο εύκολη σε σχέση με την Αριστερά, που είχε να συγκρουστεί με τα σύνδρομα που τις είχε δημιουργήσει η ήττα του εμφυλίου.³⁴

Το Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα (ΠΑΚ) δημιουργήθηκε το Μάρτιο του 1968 αμέσως μετά την αποφυλάκιση του ηγέτη του Α. Παπανδρέου και υποστήριζε ότι η «δυναμική αντίσταση» ήταν επιβεβλημένη. Στις διακηρύξεις του εναντιωνόταν όχι μόνο απέναντι στη Χούντα, αλλά επιδίωκε την κοινωνική αλλαγή και την απελευθέρωση της χώρας από τον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό. Η ίδια η ύπαρξη της λέξης «απελευθερωτικό» στην ονομασία της οργάνωσης φανερώνει το ριζοσπαστισμό του Κέντρου, όπως και την επιρροή που άσκησαν τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα της περιόδου. Οι παρεμβάσεις των αμερικάνικων κυβερνήσεων στα εσωτερικά ζητήματα της χώρας, καλλιέργησαν σε μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας τον αντιαμερικανισμό και δεν θα πρέπει να θεωρείται παράλογο που οι οργανώσεις του Κέντρου υιοθέτησαν αυτή τη ρητορική.³⁵

Την ίδια περίοδο οι εξελίξεις που διαμορφώνονταν στο εσωτερικό της χώρας κινητοποίησαν τους Έλληνες φοιτητές και φοιτήτριες που βρίσκονταν στο εξωτερικό. Η επαφή τους με τα διεθνή κινήματα και κυρίως το Μάη του '68 συνέβαλαν στην ανάληψη πρωτοβουλιών και τη συγκρότηση παράνομων οργανώσεων με σκοπό τη «δυναμική αντίσταση». Το Παρίσι που εκείνη την περίοδο θεωρούνταν η «Μέκκα» των επαναστατικών ιδεών, συνέβαλε στη ριζοσπαστικοποίηση των Ελλήνων φοιτητών ενισχύοντας τις τροτσκιστικές και τις μαοϊκές τάσεις με αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο οργανώσεων. Πρόκειται για το Κίνημα της 20ης Οκτώβρη και για το Κίνημα της 29ης Μαΐου (Κ29Μ). Η πρώτη αποτελούνταν από μέλη προερχόμενα από το χώρο του Κέντρου και μέσω των διακηρύξεών υπερασπιζόταν την αναγκαιότητα συσπείρωσης των αντιστασιακών δυνάμεων. Πραγματοποίησε αρκετές βομβιστικές επιθέσεις με πιο χαρακτηριστική αυτή της ανατίναξης της προτομής του Αμερικανού Προέδρου Χ. Τρούμαν. Τα περισσότερα μέλη της συνελήφθησαν στα τέλη του 1971. Στο Κίνημα της 29ης Μαΐου συσπειρώθηκαν πολλές ακροαριστερές ομάδες. Ήταν η περίοδος της τεράστιας επιρροής που άσκησαν στην ευρωπαϊκή αριστερά η πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα και οι επιτυχίες του αντάρτικου στη Λ. Αμερική. Τα μέλη της ακολούθησαν τα μονοπάτια της ένοπλης επαναστατικής δράσης και εκπαιδεύτηκαν σε τεχνικές αντάρτικου πολέμου. Η διάσπαση που συντελέστηκε στην οργάνωση Κ29Μ, δημιούργησε το Ε.Κ.Κ.Ε. και τη Λ.Ε.Α. Η τελευταία εκτιμούσε ότι «ο δρόμος για την ελευθερία, για μια πραγματική εθνική ανεξαρτησία και για την επίτευξη της λαϊκής κυριαρχίας δεν μπορεί να είναι άλλος από το δρόμο του ένοπλου, σκληρού και μακρινού αγώνα του λαού μας». Πυρήνας της αντίληψής τους ήταν η θεωρία του γκεβαρικού «εστιασμού», και τα αντάρτικα της πόλης και της υπαίθρου.³⁶

Συμπεράσματα

Κατά την πρώτη περίοδο αντίστασης στη Δικτατορία, οι οργανώσεις που συγκροτήθηκαν από όσους και όσες γλίτωσαν τις φυλακίσεις και πέρασαν στην παρανομία, δεν ήταν πάνω από σαράντα και οι δράσεις τους ήταν αποσπασματικές και διάσπαρτες. Οι αντιστασιακές οργανώσεις δεν κινήθηκαν αποτελεσματικά με στόχο την ανατροπή του καθεστώτος, ανεξάρτητα από τη θέση που πήραν σχετικά με το ζήτημα της πολιτικής βίας. Αυτό δεν οφείλεται ούτε στη «θωράκιση» του καθεστώτος, ούτε στη μαχητικότητα και τη διαθεσιμότητα των πρώτων αντιστασιακών οργανώσεων. Τα κοινωνικά στερεότυπα της εποχής για το δήθεν βραχύβιο της δικτατορίας, που κινείται ανάλογα με τα συμφέροντα των Αμερικανών και ανά πάσα στιγμή μπορεί να την ανατρέψουν έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μη εκδήλωση μεγάλης λαϊκής διαθεσιμότητας για δυναμικές δράσεις. Ακόμα, η ανάλυση των αριστερών οργανώσεων και η επιμονή τους στο «ξενοκίνητο της δικτατορίας, ως αποκλειστικό λόγο της επιβολής της», πέρα από ιστορικά ανακριβής, δε δημιουργεί προϋποθέσεις για άμεσους στόχους πάλης και σύγκρουσης, στο βαθμό που θεωρεί ότι οι αποφάσεις παίρνονται εκτός και όχι εντός συνόρων.³⁷ Αυτή η πολιτική ανάλυση, αποτέλεσμα των θεωριών της εξάρτησης και της υπανάπτυξης συνοδεύει την Αριστερά ήδη από τη δεκαετία του 1930 με σημαντικές συνέπειες για την ερμηνεία του ελληνικού καπιταλισμού και την σύγκρουση «εντός των τειχών». Σημαντική συνέπεια για τα αποτελέσματα της πρώτης περιόδου της αντίστασης είναι, επίσης, η μικρή αριθμητική συμμετοχή στις οργανώσεις αυτές.³⁸ Αφενός επειδή η παρέμβαση των οργανώσεων στους μαζικούς χώρους τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν δύσκολη έως αδύνατη, υπό τη διαρκή εποπτεία του κρατικού μηχανισμού και αφετέρου η παράνομη δράση, ως αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης, απαιτούσε αυστηρούς συνωμοτικούς κανόνες. Η μετάβαση των αριστερών

από τη δράση εντός του μαζικού κινήματος της δεκαετίας του 1960 στην παρανομία δεν ήταν εύκολη υπόθεση, παρά την εμπειρία και την τεχνογνωσία που αναπτύχθηκε την περίοδο του εμφυλίου.

Οι ένοπλες αντιδικτατορικές οργανώσεις αν και παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες με τη λεγόμενη πρώτη γενιά των ένοπλων αριστερών οργανώσεων της δυτικής Ευρώπης, παρουσιάζουν και σημαντικές διαφορές. Η πρώτη αφορά το πολιτικό περιβάλλον εντός του οποίου αναπτύχθηκαν, με το καθεστώς της δικτατορίας να έχει αποστερήσει πλήρως τα νόμιμα μέσα πολιτικής παρέμβασης, γεγονός που λειτούργησε νομιμοποιητικά για τους ατομικούς δρώντες να προσφύγουν σε πρακτικές δυναμικής δράσης. Η δεύτερη διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι ένοπλες οργανώσεις της Δυτικής Ευρώπης προέκυψαν μέσα από τα κοινωνικά κινήματα και βρίσκονταν σε διαρκή αλληλεπίδραση με αυτά, πολλές φορές έχοντας τους ίδιους στόχους και λειτουργώντας ως εμπροσθοφυλακή του κινήματος σε ένα διαρκή ανταγωνισμό με αυτά για τον πιο αποτελεσματικό δρόμο αντιπαράθεσης. Στις περιόδους όμως κινηματικής ύφεσης αυτές οι ομάδες παλεύοντας για την επιβίωσή τους από την αστυνομική καταδίωξη, κλιμακώνανε τις βίαιες δράσεις τους φτάνοντας μέχρι και σε δολοφονίες.³⁹ Οι ελληνικές οργανώσεις αντίστασης δεν ακολούθησαν αυτό το δρόμο κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Δεν είχαν ανθρώπινους στόχους αλλά κυρίως συμβολικούς, ενώ η δυναμική των εκρήξεων ήταν περιορισμένη.

Για τις περισσότερες αντιδικτατορικές οργανώσεις η ένοπλη αντιπαράθεση με το καθεστώς δεν πήρε ποτέ χαρακτηριστικά αντάρτικου πόλης. Η τοποθέτηση εκρηκτικών μηχανισμών λειτουργούσε κυρίως ως μέσο «ορατότητας» της αντίστασης, ειδικά στο καταθλιπτικό περιβάλλον των πρώτων μηνών. Μια προσπάθεια να σπάσει ο φόβος που επέβαλε το καθεστώς στο κοινωνικό σώμα και να φανερώσουν την ευαλωτότητά του. Η Χούντα από την άλλη, προσπάθησε να δώσει σημαντική δημοσιότητα στις βόμβες προκειμένου να αποδείξει ότι τα βίαια στοιχεία στην ελληνική κοινωνία καιροφυλαχτούσαν. Το αποτέλεσμα, όμως, ήταν να γιγαντωθεί η εικόνα της αντιστασιακής δράσης, τα μέλη των οργανώσεων αποκτήσουν μεγάλη αναγνωρισιμότητα και να αναδειχθούν στα πρότυπα της επόμενης γενιάς.

Οι πρώτες αντιδικτατορικές οργανώσεις, δραστηριοποιήθηκαν μέσα στην πιο σκληρή περίοδο αυταρχισμού και περιορισμών του καθεστώτος (1967-1971). Με την πάροδο του χρόνου οι κλειστές συνωμοτικές οργανώσεις άρχισαν να χάνουν τη χρησιμότητά τους καθώς δεν κατόρθωσαν να πυροδοτήσουν μαζικό κίνημα και μετεξελίχθηκαν. Όσοι ήταν φοιτητές και φοιτήτριες όταν έγινε το πραξικόπημα, κουβαλούσαν τις αγωνιστικές παραδόσεις του παρελθόντος και για αυτούς ήταν δύσκολο να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον. Αυτή η γενιά εξάντλησε τη δημιουργικότητα και το πολιτικό της κεφάλαιο τα προηγούμενα χρόνια. Οι έφηβοι που μεγάλωσαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, θα ήταν σε θέση να την κατανοήσουν καλύτερα, να πολιτικοποιήσουν την καθημερινότητά τους με διαφορετικό τρόπο και τελικά να βαθύνουν την πολιτική ρήξη με αυτή μέσα από την πολιτικές ευκαιρίες που ανοίχτηκαν για την ανάπτυξη του μαζικού φοιτητικού κινήματος.

1 Ετιέν Μπαλιμπάρ, Για τη δικτατορία του προλεταριάτου, μτφρ. Ν. Μανωλόπουλος, επιμ. Σ. Παπαϊωάννου, εκδ. Οδυσσέας, 2009, σ. 49-75.

2 Ηλίας Ιωακείμογλου & Σώτη Τριανταφύλλου, Αριστερή Τρομοκρατία, Δημοκρατία και Κράτος, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2003, σ.13

3 Χριστόφορος Βερναρδάκης, & Γιάννης Μαυρής, Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην

προδικτατορική Ελλάδα: Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης, Εξάντας, Αθήνα, 1991, σ. 315-324

4 Ολύμπιος Δαφέρμος, Φοιτητές και Δικτατορία: Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα, 2009, σ. 27

5 Γεράσιμος Νοταράς, Δικτατορία και οργανωμένη αντίσταση, στο Γιάννα Αθανασάτου, Άλκης Ρήγος & Σεραφείμ Σεφερειάδης (εισαγ.- επιμ.), Η Δικτατορία 1967-1974: Πολιτικές πρακτικές-ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση. εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, 188

6 Βλ. σχετικά Νίκος Καράς,, Το ΚΚΕ και η ΕΔΑ στα χρόνια της δημοκρατικής αντίστασης 1950-1967, ΚΟΜΕΠ, τεύχος 1, 1973, σ.16. και Σπύρος Λιναρδάτος, Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Β΄, 1952-1955, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1978.

7 Χριστόφορος Βερναρδάκης & Γιάννης Μαυρής, Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα..., ό.π. σ. 150-157 & σ.159-166

8 Αυτ., σ. 102

9 Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας: Φοιτητική Αντίσταση, Πολιτισμικές Πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα, μτφρ. Π. Μαρκέτου, επιμ. Ρ. Κοβάνη & Κ. Κορνέτης, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2015, σ. 76

10 Αυτ., σ. 71-72

11 Η πρόταση των 5 σημείων για τη διέξοδο από την κρίση διατυπώθηκε τον Ιανουάριο του 1966 και καλούσε όλες τις πολιτικές δυνάμεις να συμφωνήσουν: α) ότι αντιτίθενται στην επιβολή ανοικτής ή συγκεκαλυμμένης δικτατορίας, β) ότι σχηματιστεί υπηρεσιακή κυβέρνηση κοινής εμπιστοσύνης η οποία θα διενεργήσει εκλογές σε τρεις μήνες με το σύστημα της απλής αναλογικής, γ) ότι θα καταργηθούν τα έκτακτα μέτρα και θα αμνηστευθούν τα αδικήματα που συνδέονται με πολιτικούς λόγους, δ) ότι δεν θα τεθεί από τα πολιτικά κόμματα «πολιτειακό ζήτημα» και ε) να εξουδετερωθούν η χούντα και οι ξένες επεμβάσεις στο στρατό.

12 Χριστόφορος Βερναρδάκης & Γιάννης Μαυρής, Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα..., ό.π., σ. 324-327

13 Στέργιος Κατσαρός, Εμείς οι γκεβαριστές, όπως αναφέρεται στο Ιός, 30 χρόνια Τσε. Αφιέρωμα στον Τσε Γκεβάρα, Ελευθεροτυπία, 9 Οκτωβρίου 1997

14 Στέργιος Κατσαρός, Εγώ ο Προβοκάτορας, ο Τρομοκράτης: Η Γοητεία της Βίας, εκδ. Ισνάφι, Ιωάννινα 2008, σ. 61

15 Αυτ., σ. 90-91

16 Donatella della Porta, Social Movements Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany, Cambridge University Press, New York, 1995, σ. 10-11

17 Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms, and Will Only Go by

Force of Arms: Political Violence and the Voice of the Opposition to the Military Dictatorship in Greece, 1967-1974, Cultural and Social History: The Journal of the Social History Society, Volume 6, Issue 4, 2011

18Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π., σ.121

19Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

20Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π., σ.110

21Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

22Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π., σ. 120-121

23 Συνέντευξη Γιώργου Γληνού στον Π. Βόγλη, στο Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

24 Συνέντευξη Τ. Μυταφίδη στον Κ. Κορνέτη στο Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π., σ.157

25Συνέντευξη Τ. Μυταφίδη στον Π. Βόγλη στο Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

26Τάσος Δαρβέρης, Μια ιστορία της Νύχτας 1967-74, εκδ. Βιβλιοπέλαγος,, σ. 152-153

27Στέργιος Κατσαρός, Εμείς οι γκεβαριστές, ό.π.

28Γιάννης Φλώρος, Αντιστασιακές Οργανώσεις στη Δικτατορία, Αντί, τχ.344, 17 Απρ.-23 Απρ. 1987, σ. 47-52

29Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π. σ. 169-175

30Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

31Συνέντευξη Γ Ρωμαίου στον Π. Βόγλη στο Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

32Αλέξης Παπαχελάς & Τάσος Τέλλογλου, Φάκελος 17 Νοέμβρη, Εστία, Αθήνα, 2003, σ. 37

33Γιάννης Φλώρος, Αντιστασιακές Οργανώσεις στη Δικτατορία..., ό.π. σ. 50

34Συνέντευξη Γ, Νοταρά στον Π. Βόγλη, Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

35Polymeris Voglis, The Junta Came to Power by the Force of Arms..., ό.π.

36Κωστής Κορνέτης, Τα Παιδιά της Δικτατορίας..., ό.π., σ. 143-156

37Γεράσιμος Νοταράς, Δικτατορία και οργανωμένη αντίσταση, ό.π. σ. 191

Βιβλιογραφία:

Βερναρδάκης, Χριστόφορος, & Μαυρής Γιάννης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα: Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα, 1991.

Δαρβέρης Τάσος, *Μια ιστορία της Νύχτας 1967-74*, εκδ. Βιβλιοπέλαγος, 2002, σ. 152-153.

Δαφέρμος Ολύμπιος, *Φοιτητές και Δικτατορία: Το αντιδικτατορικό φοιτητικό κίνημα 1972-1973*, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα, 2009.

Della Porta Donatella, *Social Movements Political Violence and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*, Cambridge University Press, New York, 1995.

Ιωακείμογλου Ηλίας & Τριανταφύλλου Σώτη, *Αριστερή Τρομοκρατία, Δημοκρατία και Κράτος*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2003, σ.13

Καράς Νίκος, *Το ΚΚΕ και η ΕΔΑ στα χρόνια της δημοκρατικής αντίστασης 1950-1967*, ΚΟΜΕΠ, τεύχος 1, 1973, σ.16.

Κατσαρός Στέργιος, *Εμείς οι γκεβαριστές, όπως αναφέρεται στο Ιός, 30 χρόνια Τσε. Αφιέρωμα στον Τσε Γκεβάρα*, Ελευθεροτυπία, 9 Οκτωβρίου 1997.

Κατσαρός Στέργιος, *Εγώ ο Προβοκάτορας, ο Τρομοκράτης: Η Γοητεία της Βίας*, εκδ. Ισνάφι, Ιωάννινα, 2008.

Κορνέτης Κωστής, *Τα Παιδιά της Δικτατορίας: Φοιτητική Αντίσταση, Πολιτισμικές Πολιτικές και η μακρά δεκαετία του εξήντα στην Ελλάδα*, μτφρ. Π. Μαρκέτου, επιμ. Ρ. Κοβάνη & Κ. Κορνέτης, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2015.

Λιναρδάτος Σπύρος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα, τόμος Β΄, 1952-1955*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1978.

Μπαλιμπάρ Ετιέν, *Για τη δικτατορία του προλεταριάτου*, μτφρ. Ν. Μανωλόπουλος, επιμ. Σ. Παπαϊωάννου, εκδ. Οδυσσέας, 2009, σ. 49-75.

Νοταράς Γεράσιμος, *Δικτατορία και οργανωμένη αντίσταση, στο Γιάννα Αθανασάτου, Άλκης Ρήγος & Σεραφείμ Σεφερειάδης (εισαγ.- επιμ.)*, *Η Δικτατορία 1967-1974: Πολιτικές πρακτικές-Ιδεολογικός Λόγος-Αντίσταση*. εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1999, σ. 187-198.

Παπαχελάς Αλέξης, & Τέλλογλου Τάσος, *Φάκελος 17 Νοέμβρη*, Εστία, Αθήνα, 2003, σ. 37.

Voglis Polymeris, *The Junta Came to Power by the Force of Arms, and Will Only Go by Force of Arms: Political Violence and the Voice of the Opposition to the Military Dictatorship in*

Greece, 1967-1974, Cultural and Social History: The Journal of the Social History Society, vol. 6, no. 4, 2011.

Φλώρος Γιάννης, Αντιστασιακές Οργανώσεις στη Δικτατορία, Αντί, τχ. 344, 17 Απρ.-23 Απρ. 1987, σ. 47-52.